

Német tolvajnyelvi szójegyzék a 18. századból

KIS Tamás

0. Keresztes László Tanár Úr egyike volt a velem személyesen legtöbbet foglalkozó tanárainknak; hosszú féléveket töltöttünk együtt különböző tanórákon – én mint magyar–finnugor szakos évfolyam, ő mint ezen egyszemélyes évfolyam oktatója –, amikor is a „Tres faciunt collegium” elvének teljesítéséhez kettőnkön kívül szükség volt még valamelyik finnugor főistenre is. Nem is múlhatott el bennem nyomtalanul az erza és moksa félévek sora, hiszen a Chrestomathia Morduinicába szánt szövegek sorsa múltott azon, hogy le tudtuk-e maradéktalanul fordítani a kiszemelt meserészletet.

Hasonlóan szűk körben telt el finn nyelvi tanulmányaim talán legszebb és legsikeresebb féléve is, amikor finn szakszövegolvasás címén, egy Mikko Korhonen-cikk ürügyén sikerült megismernem a *rag* és az *iratkapocs* (finnül ugyebár: *liite* és *liitin*) összefüggéseit. Keresztes Tanár Úr ugyanis egy-egy szó kapcsán egész szócsaládokat sorolt fel, s csodák csodájára még az én e-félék ellen berzenkedő lelkivilágom számára is élvezetessé vált a nyelvtanulás, és jóval többet tudtam meg használható módon a finn nyelvről e félév alatt, grammatikát és szavakat tanulva, mint korábban az összes kommunikációközpontú nyelvkönyvből. – A *szavak* azóta is folyamatosan kísérik pályámat, rajtuk túl nemigen jutottam.

„Cserébe” és köszönetként ezekért az órákért álljon itt az alábbi kis közlemény néhány *szóról*: egy 18. századi német tolvajnyelvi szójegyzékről.

1. A 18. század utolsó harmada Magyarországon a tolvajnyelv felfedezéséé volt. A bűnüldöző szervek, bíróságok ekkortájban – jóval azelőtt, mielőtt a nyelvtudományban is tudatosult – rájöttek, hogy a nyelv nem egyszerűen csak az információközlésre szolgál, hanem identitásjelző eszköz, a csoporthoz, közösséghez tartozás pregnáns kifejezője. A kihallgatott bűnözők bizalmának megnyerése, a zsványok egymás között elhangzó beszélgetéseinek megértése és általában a tolvajok felismerésének szándéka okozhatta elsősorban, hogy az 1770-es évektől megszáporodtak a bírósági perek jegyzőköny-

veiben az argószavak, amelyeket egy idő múlva a jegyzők az iratanyaghoz csatolt szójegyzékké szerkesztettek, és más törvényhatóságoknak is megküldtek.

Első ismert tolvajnyelvi szójegyzékünk 1775-ből származik (Vocabula verō, quibus iudem uti Solebant, ūti Nobis revelatum extitit, Seqvuntur hoc Ordine’: Nógrád Megyei Levéltár, Fiscalia fasc. XLV/36; közzéteszi Török: MNy. 53 (1957): 273–4), amelyet hamarosan újabbak követtek (l. Kis: A szlengkutató útjai és lehetőségei. Debrecen, 1997. 276–81). 1782-ben egy Jablonczay Petes János által jegyzett hajdúböszörményi szójegyzék egészen az országos hírnévig vitte: a Magyar Királyi Helytartótanács a Bessenyei Mihály, Cséplő Sára és mások elleni per hozzá megküldött anyagában (MOL. C 43 – Helytartótanácsi Levéltár – Acta secundum referentes – Sauska – 1782 – Fasc. 62) található szójegyzéket egy körlevél mellékleteként elküldte a vele hivatali kapcsolatban álló összes törvényhatóságnak, amelyek közül számos az alája rendelt járási, községi intézményeknek másolatban továbbküldte. Így jeles tolvajnyelvi emlékünknél 74 szava több másolatban is előkerült. (Az „Annô 1782. Die 17ma Aprilis, sub Sedria Diftriçtûs Privilegiatorum Oppidorum Hajdonicalium Caufarum Criminalium Revisoria in Oppido Böfzörmény celebrata, Consignatio Terminorum, & Vocum, quibus Fures Nundinales, vulgò 'Sivány, feu Vásári Tolvaj, in mutuo colloquio, occasione patrandorum furtorum uti confueverunt” címmel kiadott eredeti nyomtatvány nagyszámú újabb kiadásait, valamint az egyes eddig fellelt kéziratos másolatokat és az azokat közreadó publikációkat l. Kis: A magyar szlengkutató bibliográfiája. Debrecen, 1996. 12–7.)

A körlevél kiadása egyértelműen azzal (a napjainkra a szociológiai-szociolingvisztikai kutatások eredményei által bizonyítottá vált¹) nyelvi funkcióval magyarázható, amit az egyik bandavezér vallomása 1776-ban így foglal össze: „a’ magyar ZSiványokat, a’ nyelveken lehet meg esmérni” (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – Acta fiscalia IV. A. 1018/d. 2. csomó). E tétel alapján lehetséges volt – mert a bűnösségüket bizonyította – a nyelvük alapján elfog-

¹ Vö. pl. Bondeson, Ulla: Argot Knowledge as an Indicator of Criminal Socialization. In: *Scandinavian Studies in Criminology. Volume 2*. Oslo, 1968. 73–107; Halliday, Michael A. K.: Anti-Languages. *American Anthropologist*, 78 (1976): 570–84; Drake, G. F., The social role of slang. In: *Language. (Social Psychological Perspectives)*. Szerk. H. Giles–W. P. Robinson–Ph. M. Smith. Pergamon Press, Oxford–New York–Toronto–Sydney–Paris–Frankfurt, 1980. 63–70; Leeuwen-Turnovcová, Jiřina van: Subkulturelle Existenz, Ambulanz und Argotisierung. Teil 1: Zur Frage der sprachlichen Solidarisierung von ambulanten bzw. kasarnierten Randgruppen. In: *Slavische Sprachwissenschaft und Interdisziplinarität*. Band 2. München, 1996. 187–218.

ni a zshiványokat, mint ahogy ezt a latin nyelvű körlevél korabeli magyar fordítása tanúsítja: „A’ Hajdú Városokon bizonyos ZSiványokat vagy is Vásári Tolvajokat meg fogtak, kik magokba térvén ki vallották hogy mitsoda Terminusokkal magok között biktak élni: arra nézve F.H.T.K. [= fölséges helytartó királyi] Magyar Tanátsnak Kegyelmes Parantfolattyából azon közöttök folyó Terminusok vagy is Bók a’ végre hirdettetnek Kltēk [Kegyelme-tek] között hogy azokról azon Vásári káros Tolvajokat leg hamarább ébre vehessék, és mihelyest valakitől olyan Terminusokat hallanának azonnal megragattassák.” (Országos Széchényi Könyvtár: Fol. Hung. 1581. 4. füzet, 45b lap).²

2. Valószínűleg ez a körlevél (amely hamarosan még a szépirodalomba is bevonult³) volt az, amely másokat is hasonló szójegyzékek összeállítására készítetett. Tudomásunk van például ebből az időszakból több jászkunsági tolvajnyelvi szójegyzékről is, bár ezeknek eddig még nem sikerült a nyomára bukkanni.

Mándoky István egyik tanulmányában (A kun nyelv. In: Karcagi várostörténeti tanulmányok. Szerk. Bellon Tibor–Kaposvári Gyula. Nagykunsági Füzetek. Karcag, 1974. 35–44) mindenféle forrás megadása nélkül közli, hogy „Több kun eredetű szót találunk azokban a tolvajnyelv-listákban is, amelyeket a Jászkun Kerületek adtak ki a XVIII. század végén és a XIX. században a betyárok elfogásának és kézbentartásának megkönnyítésére. Az olykor többszáz szóból álló lajstromokban ilyen szavakat látunk, mint pl. *karak* ’zshivány, rabló, tolvaj’, *karakol* ’kirabolja a vásárt’, *tésó* ’béklyó’, *bugó* ’bilincs’, *etek* ’csizma’ stb.” (44).

3. Ebbe a 18. század végi szójegyzékkészítő lelkesedésbe illeszkedik 1783-ból egy eddig nem ismert német nyelvű tolvajnyelvi szólista, amelyre Madarász Lajos, a Veszprém Megyei Levéltár igazgatója hívta fel a figyelmet. (A Veszprém Megyei Levéltárban található példány jelzete: IV. 1/b Veszprém Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai: 88/1783. VII.7.)

² Így lehetett ez Európa más országaiban is. Schubert (*Arme Leute. Bettler und Gauner in Franken des 18. Jahrhunderts*. Neustadt–Aisch, 1983. 282) például beszámol arról, hogy 1730-ban Ansbachban néhány személyt csak azért tartóztattak le, mert Jenisch nyelven beszéltek (hivatozik rá Leeuwen-Turnovcová, i. m. 195. 22. jegyz.).

³ Azt bizonyítandó, „Hogy az utóbbi időkben-is vóltanak Orfzágunkban olyas Zshiványok, kik a’ Nyelvet meg-másolták, és egymásközött úgy befzéllettenek”, a Jeles történetek egyik lábjegyzetében Dugonics András közölte a helytartótanácsi nyomtatvány teljes szövegét (Pest, 1794. I, 270–4, 12. jegyz.).

3.1. Ezt a szójegyzéket a Jablonczay-féléhez hasonlóan egy helytartótanácsi körlevél mellékleteként kinyomtatták és szétküldték országszerte.⁴ Eredeti je, melyet a Vas vármegyei Pinkafőn (ma: Pinkafeld, Burgenland) Boros Ferenc jegyző készített, szintén egy bírósági per során született. Eredeti kézírásos példánya jelenleg a Magyar Országos Levéltárban található, jelzete: Helytartótanácsi Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 43 (Acta secundum referentes) Fabiankovich 1783. Nr. 148.

A Helytartótanács 1783. június elején az 5003. szám alatt foglalkozott az ügyel, amely kapcsán az alábbi, a körlevélben is közzétett döntést hozta:

Comitatus Castriferrei sub 19na proxime præteriti Menfis Majori isthuc repræsentavit: è benevolo Examine nonnullorum perverfæ vitæ hominum in Confiniis Styriæ grassantium, è quibus alii quidem in Ducatu Styriæ jam ad mortem condemnati, subinde verò in via gratiæ publicis laboribus addiçti è Carceribus eruperunt, alii verò in diçto Comitatu Castriferrei adhuc detinentur, evenisse, quod iisdem ad decipiendos alios, inuñtatis verbis, prout hic advolutus Catalogus demonstrat, inter se utantur.

Cum itaque publici securitas exigat, ut perverfi istiusmodi homines indicio inuñtati illius idiomatis deteçti comprehendantur, & tanquam complices aliorum ad diversas pænas jam condemnatorum reatus suos condigna pariter castigatione expient;

Ideò Prætitulatis Dominationibus Veftris præadnexum infoliti illius idiomatis Syllabum ea cum Intimatione communicat Confilium istud Regium Locumtenentiale ut eodem utentes in sui gremio açtutum comprehendendi, & detineri, ac pro re nata agenda agere noverint. Datum ex Confilio Regio Locumtenentiali Hungarico Pofonii Die quinta Junii Annò Millefimò Septingentefimò Oçtuagefimò Tertio celebratò.

⁴ Ezt a körlevélet és mellékletét vélhetőleg minden, a Helytartótanáccsal közvetlen levelezésben álló törvényhatóság megkapta, így bizonyára legtöbb levéltárunkban megtalálható, mint ahogy megvan a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban is: „Debrecen város tanácsának iratai – A helytartótanács rendeletei” (jelzete: IV. A. 1011/c. 20. cs.) és „Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai” (jelzete: IV. A. 1/b. 162. d.).

Azaz:

Vas vármegye az elmúlt május hónap 19-én eddig az alábbiakat állapította meg: alapos vizsgálat alapján több Styria (Stájerország) területén kóborló, bűnöző életű ember, akik közül egyesek a Styriai Hercegségben már halálra lettek ítélve, azonban időközben közkegyelemben részesülve kényszermunkára lettek kötelezve, börtönükből kitörtek, mások pedig az említett Vas vármegyében eddig is fogságban tartottak. Ezekkel történt meg, hogy mások becsapására egymás között szokatlan szavakat használtak, ahogy ezt a mellékelt Jegyzék tartalmazza.

A közbiztonság megköveteli, hogy az ilyen bűnöző elemek, akiket ezen szokatlan nyelvhasználat alapján lepleznek le, legyenek letartóztatva, és más, már különböző büntetésekre elítélteknek a büntésüként azokhoz méltó fenyítésben részesüljenek.

Ezért a Királyi Helytartótanács bizalmasan közli a fent megnevezett uraságokkal a szokatlan nyelvhasználat csatolt jegyzékét, hogy azt felhasználva, a saját kebelén belül cselekedve képes legyen [a bűnözőket] elfogni, letartóztatni és velük a tényállásnak megfelelően bánni. A Pozsonyi Magyar Helytartótanács 1783. év június havának 5. napján hozott határozata alapján.⁵

3.2. A körlevélhez egy ugyanolyan papírra nyomott kétoldalas, oldalanként kétszer két hasábra rendezett szójegyzéket csatoltak, amely elsőnek a német köznyelvi, mellette pedig *Diebssprache* fej alatt a tolvajnyelvi megfelelőket sorolja fel. A szójegyzék és az előtte álló bevezető szöveg gót (fraktúr) betűkkel van nyomtatva. Az eredeti – szintén gót betűs – kézirat és a ki nyomtatott szöveg⁶ között nagyon sok eltérés található. Ezek részben helyesírási, részben nyelvjárási különbségekből származnak, de több helyen olvasási hibával magyarázhatjuk a nyomtatásban megjelölt alakot. A két változat eltérései miatt mind a nyomtatvány, mind a kézirat szövegét közzétesszük.

⁵ A latin szöveg magyar fordítása Tegye Imre munkája. Szívességét ezúton is köszönöm.

⁶ Itt szeretném megköszönni Feketéné Balogh Mariannának a nyomtatott, és Richard Reutnernak a kézírásos szöveg lejegyzésében nyújtott segítségét. Külön köszönet illeti Hoffmann Ottót, aki a nyomtatvány és az kézirat összevetésében, a szövegek elolvasásában, értelmezésében, a gót betűs írás megismertetésében volt segítségemre, és számos nyelvi és helyesírási érdekességre hívta fel a figyelmemet.

Verkehrte Redensart deren Schleten in Gränzen, deren Steuer Mark, Oesterreich, und Ungerland sich befindlichen Raubers-Gesindel, welche zur Gelegenheit des Pinkafeld den 1ten und mehreren Tägten des Monats Martii des 1783sten Jahres vorgenommen pro Examinis, Antoni Ruber, nach dem Diebsnamen Wurzengkammer, Tonedl, oder heilige Geistbub, Bernarthy Urtz, nach dem Diebsnamen in der Cameradschaft Tischlerhärtl, Thomä Hueber, oder Abtöcker Tonedl, Jakob Martin, nach dem Diebsnamen Kirschnerjackel genannten eingestanden haben, als:

	Diebs-Sprache		Diebs-Sprache
Gott - - -	Grimige Paters	Musik - -	Klingenfetzen
Kaiser - -	Grimige Schienkl	Tanzen - -	Klein Geld
Bischof - -	Grimiger Gallach	Strick - -	Gwaln
Dom-Herr -	Gallach	Holz hacker	Krachetmaus
Pfarrer - -	Gallachen	Fleisch - -	Paus
Franciscaner -	Spitzbärtl	Speck - -	Juden
Bann-Richter -	Bann Schienkel od.	Brod - -	Löwen
Kriegs Hauptmañ	Bann-Prinz	Wein - -	Karls oder Jocher
oder Vicegespann	gatschinige schienkel	Flinten - -	Glasanen
Verwalter, Ein-		Stehlen - -	Gänifen
nehmer, o. Herr	Schergl	Ist gefangen -	Er ist krank
Soldat - -	Balmachumm	Geld - -	Mege
Ueberreiter -	Ueberträpler	Weeg - -	Strudi
Diener - -	Wötter	Leibel - -	Mitterbäntl
Bauru - -	Hachen od. Gschertē	Schuh - -	Hollen
Kramer - -	Regauer	Hosen - -	Buxen
Fleisch hacker -	Poselfetzer	Haus - -	Kiter
Wirth - -	Schwitzer	Hund - -	Tsucka
Beck - - -	Löwenschupfer	Sau - -	Kronigl
Bräuer - -	Plimpelwascher	Kuch - -	Gleystuck
Schuster - -	Hubenpflanzer	Pferd - -	Kleber
Schneider -	Stichler	Feuer - - -	Funckch
Kerzen - -	Todtenspies	Ketten - -	Lantschen
Gefängniß -	Tufus	Trugen - -	Schallen
Wasser - -	Flauser	Unsere Weiber	Gütschen
Bethler - -	Schnurer o. türcher	Schlagen -	Kailn
Geld in Beutel	Meger in Reider	Messer - -	Hiertling
Jahrmarkt -	Geschock	Pöth - - -	Senften
Ein reicher Mensch	Raucher gober	Roth und Wald	Poly
	Schuxen	Tobak - -	Tobry
Der Vorsteher der	Der andere Schu-	Fenster - -	Scheinkig
Banna - -	xen	Hacken - -	Kühekämper
Ein Dorf - -	Polár	Prätl - -	Braunspurger
Geschloß, Markt,		Ein alter Mann	Ein Altischer
oder Stadt -	Steinhaufen	Ein junger Mann	Jung Lisch
Feuer anheizen	Fung machen	Steuermark -	Stirisch
Waitz, Korn, oder		Hungarn -	Koautzen
Gersten, wie auch		Ein Ungar -	Ein Koautz
andere Frucht-		Wagen - -	Radlrey
Sorten - -	Spitz	Schlaffen - -	Letschen
Ein Belz - -	Rauchling	Wo sie den Auf-	
Galgen - -	Duellmer	enthalt haben	Pehn
Brand marken -	Turmen bekumen	Ein kleines Mäd-	
Freymann - -	Tillinger	chen - -	Gitschedl
Schinder - -	Kotleo	Obacht geben	Gichi

	Diebs-Sprache		Diebs-Sprache
Ein rauhes Fell	Rauchling	Dukaten - -	Bliemel
Gränze visitiren, oder Bethler jagen	Fücken	Thaler - -	Ganzestein
Knopf - -	Walzen	Zwanziger -	Reifling od. Kränzl
Mieder - -	Schmierling	Siebenzehner	Mariasch o. Patzen
Leinwand	Pocklom	Kupfergeld -	Netsch
Hemd - -	Zugeschnittene Bocktäm	Suppen -	Puriffka
Jahrszeit - -	Janny	Glockenläuten -	Tufftschaltern
Wochen - -	Scheinling	Hüte dich -	Baus dich
Hut oder Haube	Aufsetzling	Laufen - - -	Schäftten o. fahren
Der schon einmal gefangen war	Er war schon ein- mal krank	Ein stürmender Fluß - -	Plausa
Bethen	Beternälä	Tobakschwärzer	Tobryketscher
Kirchen - - -	Kufft	Stroh - -	Rauschen
Sabel - - -	Spadi od. landmigl	Heu - -	Kupfer
Bier - - -	Plimpel	Verkaufen -	Verbaschen
Sackuhr - - -	Nupern	Graf - -	Prinz
Feyl - - -	Fürmern	Herrschaft -	Prinzerey
Holz - - -	Krachet	Schänken -	Nußen
Schloß - -	Tusen	Buch - -	Blauderey
Unkeuschheit treiben	Ueberfahren oder Schubladeln	Augen - -	Huberscheinling
Umbringen -	Haimgeschickt	Mund - -	Mundtscha
Schlüssel -	Klemones	Anbinden bey Fuß	Antschladern
Oesterreich -	Klingerisch	Brandwein -	Gefingel
Schreiben -	Federn	Raufen und schlagē	Geheilt
Kalb - - -	Plerä	Aepfel - -	Pumerling
Schaaf - -	Kuchestöckel	Bart - -	Muntscha
Henken - -	Tulnen	Haar - -	Schling
Köpfen -	Haimgeschickt	Fisch - - -	Grätling
Barbierrmesser -	Hertling	Teicht - -	Stantflausa
Eisernes Gatter	Klingen	Stecken -	Strausen
Kaufmansgewölb	Schuhereyen	Krankheit -	Pegerisch
Ziegl - - -	Kös	Unser liebe Frau	Grimiga Maika
Einbrechen -	Eingeschäbert	Hölle - -	Grimige Funk
Eisenes Gatter aus- heben - -	Klingenzogen	Weingarten	Grußla staurich
Tisch - - -	Mutschlat	Löffel - -	Schnabel verca
Krug - - -	Kellerling	Bett-Tuch -	Sänfft Brätling
Richter - -	Pach in	Brief - -	Flider
Nacht - -	Schwirtling	Spitz - -	Durchsprichling
Schnee - -	Weisling	Kochen - -	Funken
Kalt - - -	Piberisch	Bratten - -	Braunspurger ma- chen
Warm - - -	Kibig	Essen - -	Butten
Kasten - -	Tenor	Trinken -	Schwächen
Ein brennendes Dorf - -	Ein Polar ist abge- funkt	Singen -	Schallern
Anzinden -	Angefunkt	Kopf - -	Hiber
Spion - -	Zinkenstöcher	Fuß - -	Lauf
		Predigt - -	Geblauder
		Meß - -	Tufft gefleg oder Totzya
		Müllner - -	Rohler.

*Sign. per Franciscum Boros, Ord. Jurat.
Notarium Comitatus Castriferrei m. p.*

A kézirásos szójegyzék három oldalon, kétszer két hasábjában (a harmadikon oldalon csak két hasábot használva) sorolja fel a tolvajnyelvi szavakat és bázisnyelvi megfelelőiket. Ennek szövege (az eredeti hasáb- és sortöréseket megtartva, a bizonytalan olvasatú helyeket kurzívval, a sötétebb tintával javított, felülírott részeket félkövérrel jelölve) a következő:

Verkührte Redens Arth deren Schleten in Grántzen deren Steuer-Marckh Oestereich und Ungerland sich befindlichen Raubers¹ gesindl welche zur gelegenheit des Pinkafeld den 1ten und mehreren Tágen des Monaths Mártÿ des 1783igste Jahr vor genohmen Pro Examinis, Antoni² Ruber nach dem Tiebs nahmen Wurzen kramer, Tonetl, oder Heilige Geist Bub, Bernarthÿ³ Urtz, nach dem Tiebs nahmen in der Cameratschafft Tischler Hártl, Thoma Hueber, oder Abtöcker Tonedl, Jacobi Martin⁴, nach dem Tiebs nahmen Kirschner Jackl genanten eingestanten haben, als.

	Tiebs Sprach		Tiebs Sprach
Gott - - - - - „	krimige Paters.	Ein Dorff . . . . . „	Polár
Káýser . . . . . „	Grimige Schienkl	Geschlos Markt	
Pischof . . . . . „	grimiger Gallach	oder Statt . . . . . „	Steinhausen.
Thom Herr . . . . . „	Gallach	Feuer anheizen	fung machen.
Pfarers . . . . . „	Gallachen.	Waitz Kohrn od Gerste	
Franciscaner ⁵	Spitz bártl.	wie auch and Frucht	
Paan Richter	Paan Schienkl oder	Sorten . . . . . „	Spitz.
krier Hauptman	...Paan Printz.	Ein Böltz	Rauchling
od Vacey ⁶ Pann -	Gátschinige schienkl	Galgen	Tuelmer
Verwalter einneh-		Brám Marken	Turmen bekumen
mer oder Hern	Schergl.	Freýman	Tillinger.
Saldat	balmachumm	Schinter	Kotler
Überreider ⁷	Über Trápler.	Musig	klingen fetzen
Diener	Vötter	tantzen	klein geld
Baum	Hachen od Gscherten	Strickh	Gwaln.
Kramer	Regauner	Holtz hacker	krachet Maus
Fleischhacker . . .	Poselfetzer.	Fleisch	Paus.
Wirth . . . . . „	Schwitzer.	Spöck	Juden.
Pöck	Löwenschupfer	Brod	Löwen.
Bráuer . . . . . „	Plimpelwascher	Wein	karls oder Jocher
Schuster	Huben Plantzer	Flinten	Glasanen.
Schneider	Stichler.	Stehlen	Gánifen.
kertzen . . . . . „	Todten spies.	Ist gefangen . . . . . „	er ist Kranck
Gefängnus	Tufus.	Geld	Möge.
Wasser	Flauser	Weeg	Strudi.
Betler . . . . . „	schnurer od Türcher	Leibel	Mitter bántl.
Geld in Beidl - -	Meger in Reider	Schuch	hollen.
Jahrmarckh . . . . „	Geschock.	Hosen	Buxen.
Ein reicher Mensch	Raucher gober Schuxen	Haus	Kiter.
Der Vorsteher		Hunt	Tschucka.
der Báña - - - - „	Der andere Schux	Sau	kronigl.

	Tiebs Sprach		Tiebs Sprach
Kuch	Gleÿstückch	Holtz	krachet.
Pferd	Kleber.	Schlos	Tusen
Feuer	Funckch.	Unkeisheit treiben	über fahren oder
Ketten	Lantschen.		Schubladln
Trugen	Schallen.	Umbringen	Haim geschickt.
Uhnserer Weiber	Gütschen.	Schlisel	Klemones
Schlagen	káln.	Oestereich	klingerisch.
Messer	Hiertling.	Schreiben	febern.
Pöth	Senfften.	kalb	Plerá
Roth u. Wald . .	Polý.	Schaaf	kúhe stókel.
Towach	Tobrý.	Hencken	Tulnen.
Fenster	Scheinlig.	Köpfen	Haim geschickt
Hacken	kúhe kámpex.	Palwier Messer	Hurtling.
Prátl	braun spurger.	Eýsernes Gater „	klingen.
Ein Alter Mann	Ein Alti scher. ⁸	Kaufmans Gwólb .	Suchereýen.
Ein Junger Mann	Jung Lisch.	Ziegl	kós.
Steuer Marck	Stirisch.	Ein bróchen . . .	ein geschábnet
Hungarn	koautzen.	Eyseñes Gatter aus	
Ein Unger	Ein Kœautz. ⁹	heben	klingen zogen.
Waagen	Radlereý. ⁺¹⁰	Tisch	Mutschblat.
Schlaffen	Letschen.	kruch	Kellerling
wo sýe dem auf		Richter	Pach in
enthalt haben „	Pehn.	Nacht	Schwirtling.
Ein kleines Magdl	Gitschedl.	Schnee weisling ¹³ .	weisling
Obacht geben	Gichi.	kalt	Piberisch.
Ein rauches fehl	rauchling. +	Warm	Kibig
Grántz Visitren ¹¹		kasten	Tenor
oder Petler Jage	fücken	Ein brenendes dorf	Ein bolár ist abgefunct
knopf	Waltzen.	Anzinten	Angefenckt
Mieder	Schnierling	Spion	Zincken stócher
Leinwanth	Pocklom	Ducaten ¹⁴	Bliemel.
Hemet	zu geschnidene Bocktám	Thaller	Gantze stein.
Jahrs zeit	Janný.	20 ^{ger}	ráifling od Krántzl.
wochen	Scheinling.	17 ^{er}	Mariásch od Pazen.
Hut oder haube	auf setzling. +	kupfer Geld . . .	Netsch.
Der Schon einmahl		Supen	Puriffka.
gefangen war . . „	er war schon ein	Klocken leitten	Tufft Schaltern
	mahl Kranch	Hütte dich	Baus dich.
Petten	Beternálá.	Laufen	Scháfften od fahren
kürchen	kufft.	Ein stórmend Flus	Plausa.
Sabel . . . . . +	Spadi od Landmigl.		
Bier	Plimpel.		
Sackh Uehr ¹² . .	Nupern.		
feýl	fürmern.		

	Tiebs Sprach		
Towanck Schwörtzer	Tobrÿ ketscher.	Höll	grimige Funckh
Strooh	rauschen.	Weingarh	grusla staurich
Heu	Kupfer.	Lefel	Schnabel Verca. ¹⁷
ver kaufen	verbaschen.	Bett Tuch	Sänfft Brätling
Graf	Printz.	Brief	Flider.
Herschafft	Printzereÿ	Spitz	Durch sprichling
Schäncken	Nußén.	kochen	funcken.
Buch	Blaudereÿ.	Bratten	Braunspurger ma-
Augen	Hüber Scheinling	Essen	chén
Mund	Mundtscha.	Trincken	Butten
Anbintę beÿ Fus	Antsch laudern	Singen	Schwachen. + ¹⁸
Brand wein	gefingel.	kopf	Schallern.
Raufę u. schlagen	geheilt.	fus	Hiber.
Aepfel	Pumerling.	Bredig	lauf. +
Part	Muntscha.	Meß	geblauder. +
Har schling ¹⁵	schling	Mühlner	Tufft gefleg
Fisch	Grätling.		oder Totzÿa
Teucht	Stant flausa		Rohler.
Stecken	Strausen.		
Kranckheit	Pegerisch.		
Unser libe frau	grimige Maika. ¹⁶		

*Sign per Franciscum Boros Ord
Jur Notarium Comit Castriferrei¹⁹*

1. A szóvégi *en* betűkapcsolatban a szöveg lejegyzője nem mindig írta ki az *n*-et, hanem azt az *e*-ből induló, és az *e* alá lehúzott farkincával rövidítette. Ezt itt és a továbbiakban az *g* betűvel jelölöm.

2. A *Pro Examinis*, *Antoni* rész latin betűkkel van írva.

3. A *Bernarthÿ* név latin betűkkel van írva.

4. A *Jacobi Martin* név latin betűkkel van írva.

5. A *Franciscaner* szó latin betűkkel van írva.

6. A *Vicey* szó latin betűkkel van írva.

7. A *d*-vel két betűt, amennyire kivehető, *th*-t írt felül a javító.

8. A fölötté levő *g* szára miatt írhatta külön a szót, ezért kisebb valószínűséggel ugyan, de *Altischer*-nek is olvasható.

9. Az első *o*-t a javítás során lehúzták.

10. Itt és az egyébként tintával írott szöveg néhány további helyén valaki ceruzával + jelet helyezett el.

11. A *Visitren* szó latin betűkkel van írva.

12. Az *Uchr* szó *c*-je törlés miatt (bizonyára javítás volt a rádiózás célja) csak halványan látszik.

13. A másik hasáb helyett tévedésből ide beírt *weisling* szót kitörölték, ezért csak halványan látszik.

14. A *Ducaten* szó latin betűkkel van írva.

15. A másik hasáb helyett tévedésből ide beírt *schling* szót kitörölték, ezért csak halványan látszik.

16. A *Maika* szó latin betűkkel van írva.

17. A *Verca* szó latin betűkkel van írva.

18. A *Schwachen* szó *a*-ja fölött a + jelek beírásánál használt ceruzával két vonást helyezett el valaki. (A nyomtatványban a szó bizonyára ezért szerepel *ä*-vel *Schwächen*-ként.)

19. Az aláírás latin betűkkel van írva.

4. A szójegyzék 170 „szócikkben” 180 szót és kifejezést tartalmaz. Ezeknek egy részét más forrásokból már ismerjük. Siegmund A. Wolf történeti tolvajnyelvi szótárában – általában eltérő helyesírási vagy alakváltozatban – megtalálható például az *Altischer* (Wolfnál: *altrisch*) ’öreg(ember)’, *Butten* : *butten* ’enni’, *Buxen* ’nadrág(ok)’, *Funckch* : *Funkich* ’tűz’, *Fung* : *Funk* ’ua.’, *Gallach* ’lelkész, plébános’, *Jung Lisch* : *jünglisch* ’fiatal(ember)’, *Kailn* : *keilen* ’ütni’, *Pegerisch* : *Pegrisch* ’betegség’, *Weisling* : *Weißling* ’hó’ stb. szó (vö. Wolf: *Wörterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache*. Mannheim, 1956). A szójegyzék másik része új adatokat tartalmaz, így ez a forrás nemcsak a már feljegyzett szavak elterjedtségéről, valamint nyelvjárási hang- és alaktani változatairól ad ismereteket, hanem a német tolvajnyelv történeti szókincsét is bővíthetik vele a szakterület művelői.

5. Különösen érdekessé teszi ezt a tolvajnyelvi emléket, hogy bázisnyelvé tekintve két eltérő változatban maradt fenn: a nyomtatvány alapvetően a korabeli német standard (Schriftdeutsch) hangtani, helyesírási, lexikai vonásait mutatja, a kézírásos változat viszont jellegzetesen nyelvjárási szöveg. A két verzió főbb eltéréseit Hoffmann Ottó összevetése alapján az alábbiakban foglalhatjuk össze:

5.1. Az eredeti szöveg Pinkafőn (ma Ausztria) készült, és ennek megfelelően a bajor-osztrák nyelvjárás jegyeit viseli magán. A helyi dialektus sajátosságai természetesen nemcsak, sőt elsősorban nem a tolvajnyelvi szövegben, hanem a jelentéseket megadó bázisnyelvi részben figyelhetők meg. A nyelvjárásiasságokat a nyomtatott szöveg kiadója a szöveg hivatalos céljaira való tekintettel igyekezett „kijavítani”.

A nyelvjárásiasságok legfeltűnőbb részét a hangtani változatok képezik. Jellemzőek például a Schriftdeutschbeli zöngés mássalhangzók helyén álló zöngétlen megfelelők: *Pischof* : *Bischof*, *Tuelmer* : *Duellmer*, *krimige* : *Grimige*, *Schinter* : *Schinder*; de előfordul ennek ellenkezője is: *Bredig* : *Preddigt*, *Musig* : *Musik*. Találhatunk labiális–illabiális eltéréseket (*Lefel* : *Löffel*, *Schlisel* : *Schlüssel*; *Möge* : *Mege*, *kürchen* : *Kirchen*), előfordulnak a magánhangzó-kiesés különböző esetei is (*Höll* : *Hölle*; (Paan) *Schienkl* : (Bann) *Schienkel*; *Kaufmans Gwölb* : *Kaufmansgewölb*), és egyéb magánhangzó-redukcióra utaló jegyek (*Unger* : *Ungar*).

Lexikai eltérésekre kisebb számban, de szintén hozhatunk példákat: *Towach* vagy *Towanck* : *Tobak*, *Palwier* : *Barbier*, *Magdl* : *Mädchen*, *Hemet* : *Hemd*.

5.2. Mindkét szövegváltozat gót betűs írással készült, bár helyenként latin betűs szavak is szerepelnek a szövegben. (A kézirásos változatban jegyzetekkel utaltam az ilyen helyekre, a nyomtatottban a *pro Examinis* kifejezés és az aláírás íródott latin betűkkel.) A betűk alakját és a betűváltozatokat tekintve mind az írott, mind a nyomtatott szöveg viszonylag egységes képet mutat. Ez utóbbiban egyedül az *s*-nek vannak paleográfiai változatai: a szó elején és belsejében használt *ſ* mellett (*ſich*, *ift*) a szóvégeken az *ꝛ* szerepel (*Karls*), illetve használja az *β*-et is (*Nuβen*). A nyomtatásban ékezetes betűk (*ā*, *ō*, *ū*, ékezetként *e*-t használva: *ā*, *ō*, *ū*) csak kisbetűként fordulnak elő, nagybetűként *Ae* (*ſe*), *Oe* (*ſe*) és *Ue* (*ſe*) betűkapcsolat áll helyettük. A betűknek mellékjellel való rövidítése nem jellemző a nyomtatott szövegre, három esetben a sor végén álló *n*-et az előtte álló betű fölé tett vízszintes vonal (*n̄*, *ē*) helyettesíti (*ſauptmañ*, *Gſchertē*, *ſchlagē*).

A kézirásos szöveg a nyomtatottnál változatosabb képet mutat, kevésbé következetes. Például a szókezdő nagybetűk helyén a kézirásban vegyesen állnak kis- vagy nagybetűk, néhány betű (elsősorban a *k* és a *w*) esetében sokszor azt is nehéz eldönteni, hogy kis- vagy nagybetűt használt a lejegyző. Gyakori a ligatúrák használata, az *fft* és az *sch* esetében mindig azt ír (ez utóbbi ligatúrájában például a *c*-nek nincs nyoma, az *s* és a *h* összevonásával írja), és az *Sch* írásakor is többször így járt el (a lejegyzésben kurzív *c*-vel, „Sch”-ként adtam vissza ezeket a helyeket).

Ékezethasználata az *y*-ét kivéve következetes, az *ā*, *ō*, *ū* esetében mindig – de legtöbbször az *y*-nál is – páros vesszőt használ (*ā*, *ō*, *ū*, *ÿ*). Az *ÿ* helyenként *ÿ̄*-nal váltakozik. A nyomtatott változattal szemben a kézirásban az *Ae*, *Oe*, *Ue* mellett az *Ū*, tehát ékezetes nagybetű is előfordul (*Ūber Trāpler*). Talán a magyar helyesírás hatása, hogy a *Polár*, *bolár*, *Gātschinige*, *Bāna*, *Brām* és *kāln* szavakban *ā*-t, a német írásban nem szokásos betűt használt a lejegyző (a *Polár*-ban ezt a nyomtatott változat is megőrizte). Több esetben megfigyelhető a nazálisok betűinek mellékjeles rövidítéssel történő elhagyása, részben fölül (*Bāna*, *krāmer*), részben alul (*e*-vel: *Gerste*) jelölve.

6. Ennek a nyelvészek körében eddig ismeretlen nyomtatványnak az előkerülése azt valószínűsíti, hogy a Helytartótanács anyaga még további tolvajnyelvi szójegyzékeket is tartalmaz. Reméljük, hogy jóval hamarabb, mint ahogy a következő Keresztes Lászlót köszöntő könyv megjelenése aktuálissá válik, sikerül újabb adatokkal gazdagítanunk a szleng történeti forrásait.